

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

На правах рукопису

КУРАХ Наталія Павлівна

УДК 81-115:[811.112.2:811.161.2]

НІМЕЦЬКА ТА УКРАЇНСЬКА ФАХОВІ МОВИ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ
У ЗІСТАВЛЕННІ
(на матеріалі сучасних текстів кримінального та сімейного права)

10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Львів - 2016

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі теорії і практики перекладу з німецької мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
КИЯК Тарас Романович,
Інститут філології Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри германської філології та практики
перекладу

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
ПАСЛАВСЬКА Алла Йосипівна,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
завідувач кафедри міжкультурної комунікації та перекладу
германської філології

кандидат філологічних наук, доцент
ГАВРИШ Михайло Михайлович,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана,
завідувач кафедри німецької мови

Захист дисертації відбудеться “26” грудня 2016 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 35.051.15 у Львівському національному університеті імені Івана Франка за адресою: 79000 м. Львів, вул. Університетська, 1.

З дисертацією можна ознайомитися у Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка за адресою: 79000, м. Львів, вул. Драгоманова, 5.

Автореферат розіслано “25” листопада 2016 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат філологічних наук, доцент

О.В. Татаровська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Роль фахової комунікації в сучасних умовах глобалізації зумовлює необхідність комплексного підходу до систематизації терміносистем сучасних галузей науки та техніки. Проблема та сутність фахової комунікації відзеркалено у низці лінгвістичних розвідок таких вчених, як Т. Бунгартен, Л. Дрозд, Д. Ейов, Г.-Р. Флук, В. Гладров, В. фон Ган, Л. Гоффманн, Т. Рьольке, Т. Тіннефельд й ін. та українських мовознавців Н.В. Артикуци, Б.Ю. Городецького, В.І. Карабана, Т.Р. Кияка, О.І. Чередниченка та ін. Досліджувалась фахова мова економіки (С.В. Дружбяк, З.Б. Куделько, Р.Є. Пилипенко), фахова мова тваринництва (С.А. Вискушенко, І.В. Котеленець), фахова мова богослов'я (Є.Г. Жерновой, Л.А. Закреницька), фахова мова авіаційної безпеки (І.В. Асмукович), фахова мова електронної комерції (Є.С. Мовчун), фахова мова лісництва (В.В. Синьо), фахова мова нафти і газу (О.М. Ріба), мова фармацевтики (К.С. Макеев) та ін. Особливий інтерес становить дослідження фахової мови юриспруденції Е.Т. Дерді, Д.С. Касяненко, А.М. Ляшука й О.А. Шаблій, що пояснюється тенденцією до міжнародної уніфікації законодавства особливо у просторі Євросоюзу.

Об'єктом дослідження є німецька та українська фахова мова юриспруденції (на матеріалі сучасних текстів кримінального та сімейного права).

Предметом дослідження є лексичні й морфологічні особливості юридичних термінів загалом, та субмов сімейного та кримінального права, зокрема, а також синтаксичні особливості субмов сімейного та кримінального права.

Мета роботи полягає у встановленні спільних та відмінних рис німецької та української фахових мов юриспруденції на лексичному, морфологічному та синтаксичному рівнях.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання:

- охарактеризувати фахову мову юриспруденції як об'єкт зіставних студій;
- визначити види лексики у фахових мовах;
- виявити ознаки фахової мови юриспруденції;
- охарактеризувати терміни та загальноживані слова у фаховій мові юриспруденції;
- провести зіставний аналіз німецької та української фахових мов юриспруденції кримінального та сімейного права, завдяки чому
  - a) виявити лексико-термінологічний склад німецької та української фахової мов юриспруденції для кримінального та сімейного права;
  - b) визначити словотвірні особливості термінів у німецькій та українській фахових мовах юриспруденції на матеріалі кримінального та сімейного права;
  - c) охарактеризувати частини мови у фахових мовах юриспруденції в текстах сімейного та кримінального права ФРН й України;
  - d) визначити синтаксичні особливості німецької та української фахових мов юриспруденції на прикладі сімейного та кримінального права.

Матеріалом дослідження слугували фахові тексти кримінального та сімейного права Німеччини й України, передусім німецькі юридичні тексти Цивільного та Кримінального кодексів ФРН, а також українські юридичні тексти Сімейного та Кримінального кодексів України. Загальний обсяг проаналізованих правових актів становить понад 1000 сторінок.

Мета і завдання дисертації окреслили вибір таких **методів** дослідження: зіставний – для визначення спільних та відмінних характеристик фахових текстів кримінального та сімейного права ФРН й України; кількісні підрахунки для визначення частоти вживання мовних одиниць; дескриптивний – дозволив окреслити особливості функціонування мовних одиниць у фахових текстах; компонентний та контекстуальний аналізи для визначення структури лексичних одиниць.

Актуальність дослідження зумовлено спрямованістю сучасних лінгвістичних студій на аналіз фахових мов у зіставному аспекті, визначення лінгвістичних засад сучасної фахової комунікації, структурних, семантичних та функціональних рис терміносистем відповідної професійної галузі. Зіставні дослідження юридичних субмов сприяють адаптації чинного законодавства України до сучасних юридичних норм ЄС, що є важливою умовою для зближення і потенційного входження до цієї структури.

Наукова новизна роботи визначається тим, що вперше: здійснено зіставне дослідження німецької та української фахових мов на морфологічному, лексичному та синтаксичному рівнях; здійснено лексико-термінологічне структурування терміносистем. У роботі вперше проводиться комплексне дослідження юридичних термінів сімейного та кримінального права у зіставному аспекті.

Зв'язок роботи з науковими темами. Дисертаційне дослідження виконано в рамках наукової теми “Мови та літератури народів світу: взаємодія та самобутність” (№ держреєстрації 11БФ044-01), яка розробляється в Інституті філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка й затверджена Міністерством освіти і науки України.

Методологічною та теоретичною основою дослідження є положення про порівнюваність, системність та термінологічну адекватність фахових мов. Теоретичним підґрунтям слугували положення Н.В. Артикуци, Т. Бунгартена, В. фон Гана, Л. Гоффманна, В. Гладрова, Л. Дрозда, В.І. Карабана, Т.Р. Кияка, Т. Рьолке, Г.-Р. Флука, О.І. Чередниченка та ін. про сутність фахової мови, положення К.Я. Авербуха, Г.О. Винокура, М.В. Володиної, Б.Н. Головина, Б.Ю. Городецького, Е.Т. Дерді, А.С. Дякова, Т. Р. Кияка, В.М. Лейчика, А.В. Лємова, Д.С. Лотте щодо термінології як основної ознаки фахової мови, положення про зіставлюваність фахових мов О.А. Шаблій, Д. Ейова, Т. Тіннефельда

Теоретична цінність дисертації полягає у внескові до зіставної лексикології та граматики. Дослідження висвітлює спільне й відмінне у формуванні галузевих термінологій на прикладі різноструктурних мов, що витікає з комплексного підходу до порівняльного аналізу сучасних німецьких та українських юридичних текстів й полягає у встановленні характеру прояву термінологічності на різних рівнях мовної системи та визначенні специфіки терміносистем відповідних фахових текстів.

Практична цінність. Результати дослідження можна використати у викладанні курсів «Зіставна лексикологія німецької та української мов» (розділи «Семантика», «Термінознавство»), «Зіставна типологія німецької та української мов» (розділ «Типологія лексичних систем німецької та української мов»), «Зіставна граматика німецької та української мов» («Словотвірні типологічні ознаки» та інші),

у спецкурсі з перекладу галузевої термінології, правничої лінгвістики та ін., у лексикографічній практиці для укладання галузевих та перекладних словників.

Апробація основних положень та результатів дисертації проводилася на Міжнародній науковій конференції «Сучасні дослідження з іноземної філології» (Ужгород, 2008), на Всеукраїнській науковій конференції за участю молодих вчених «Етнічні мовно-культурні моделі світу в контексті українського перекладознавства: до 90-річчя Миколи Лукаша» (Київ, 2009), на IV Міжнародній науковій конференції «Пріоритети германського і романського мовознавства» (Луцьк – Світязь, 2010), на XVIII Міжнародній науково-практичній конференції Асоціації українських германістів (Ужгород, 2011), на XVII Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (Переяслав-Хмельницький, 2015), на X Міжнародній науково-практичній конференції «Мови і світ: дослідження та викладання» (Кіровоград, 2016), на Підсумковій університетській науковій конференції професорсько-викладацького складу (Ужгород, 2008), на 65-тій Підсумковій науковій конференції професорсько-викладацького складу Ужгородського національного університету (Ужгород, 2011), на Щорічній науковій конференції професорсько-викладацького складу кафедри ТПП факультету міжнародних відносин ВДНЗ «Ужгородський національний університет» (Ужгород, 2012). Дисертація обговорювалася на кафедрі теорії та практики перекладу з німецької мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Публікації. Основні результати та висновки дослідження викладені у 9 публікаціях, 6 з яких надруковано у фахових виданнях України, 1 публікація в закордонному виданні та 1 тезах за матеріалами конференції.

Структура дисертації. Робота складається з переліку умовних скорочень, списку таблиць і рисунків, вступу, чотирьох розділів, кожен з яких містить висновки, загальних висновків, списку використаної наукової літератури (208 найменувань, з яких – 130 українською та російською мовами та 54 – німецькою та англійською мовами), списку лексикографічних та довідкових джерел, який нараховує 14 найменувань, тлумачних, юридичних і фахових (мовних) словників, списку ілюстративних джерел, який нараховує 8 найменувань та додатків, в яких наочно представлено матеріал дослідження у вигляді таблиць (12 таблиць) та двох глосаріїв. Загальний обсяг дисертації складає 230 сторінки, текстова частина викладена на 182 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У вступі подано обґрунтування вибору теми дослідження та її актуальності, визначено мету, основні завдання, об'єкт і предмет дослідження, розкрито наукову новизну, висвітлено теоретичне і практичне значення дослідження, окреслено методи й методик, наводяться положення, винесені на захист, інформація стосовно апробації результатів дисертації на наукових конференціях.

Перший розділ «**Фахова мова юриспруденції як об'єкт зіставних студій**» дає визначення специфіки фахових мов та фахової мови юриспруденції. Названо основні характеристики фахових мов, наведено відповідні сучасні дефініції, охарактеризовано термін, як основну ознаку фахових мов. При дослідженні увага приділялася не лише проблемі дефініції поняття «фахова мова», а й співставленню

фахової та загальноновживаної мов. Так вченими виокремлено три напрями в дослідженні співвідношення фахової та загальноновживаної мов: поляризація, нейтралізація та розміщення на шкалі фаховості.

1. *Поляризація*. Фахова мова розглядається як окрема мова, а термін «загальноновживана мова» представники цього напрямку тяжіють замінити на «нефахова мова» (наприклад Л. Дрозд).

2. *Нейтралізація*. Фахова та загальноновживана мови розглядаються як варіанти однієї мови, оскільки базуються на одній мовній системі (концепція Л. Гоффманна).

3. *Розміщення на шкалі фаховості*. Поняття «загальноновживана мова» корелює з поняттям «фаховість». Усі мовні одиниці розглядаються з позицій фаховості та розміщуються на шкалі фаховості між полюсами «велика кількість фахових ознак – незначна кількість фахових ознак» (А. Беккер, Г. Кальферкемпер).

Для нашого дослідження плідною є позиція, що фахові мови не виступають як окремі мови, а є частиною загальноновживаної мови, оскільки вони мають спільні лексичні та граматичні властивості. Фахова й загальноновживана мови підпорядковані загальнонаціональній, у якій вони співіснують. Разом з тим фахова мова утворює марковану частину, а загальноновживана - немарковану.

Загальноновживана мова є первинною стосовно фахової, оскільки на основі структур та правил першої фахова розвивається та створює свій власний інвентар (створення власних лексичних одиниць (термінів), надання переваги певним синтаксичним моделям та ін.).

У дослідженні під **фаховою мовою юриспруденції** розуміємо сукупність мовних засобів, які слугують для оптимального розуміння між фахівцями правової сфери, яка характеризується специфічною фаховою лексикою та спеціальними нормами щодо вибору, вживання та частоти використання лексичних і граматичних засобів загальноновживаної мови. Словниковий склад фахової мови юриспруденції фаховоспецифічний, проте він є складовою частиною загальноновживаної мови.

Розглянувши чималу кількість варіантів класифікації фахових мов ми дотримуємося думки М. Мінарікової, К. Фукс-Какар, В. Отто про поділ фахових мов за горизонтальним (класифікації спеціальностей, що реалізується незалежно від внутрішньомовних проявів) та вертикальним критеріями (виокремлення різних рівнів абстракції у певній фаховій галузі). Для нашого дослідження важливим є горизонтальний поділ фахової мови юриспруденції на субмови кримінального та сімейного права.

Словниковий склад юридичних текстів поділяється на загальноновживану лексику та терміни.

- 1) загальноновживана лексика, під якою розуміють слова, які використовуються всіма мовцями, незалежно від професійної діяльності;
- 2) другу групу утворюють слова, які використовуються лише однією конкретною суспільною групою з певною професійною діяльністю.

Ми приєднуємося до думки Т.Р. Кияка й розглядаємо термінологію як головну ознаку фахової мови та найбільш досліджувану ознаку фахової мови.

Розглянуто широкий та вузький підходи до визначення терміна. Посилаючись на Й. Філіпеца, термін у вузькому розумінні визначається як «специфічна лексична

одиниця та однойменне позначення поняття або предмета, точно визначених у відповідній галузі, яке позначає певне поняття в системі фахової галузі». Термінами в широкому розумінні виступають фахові вирази або спеціалізовані назви, які позначають конкретні речі в певній фаховій галузі і таким чином складають особливий словниковий склад.

Підтримуємо класифікування юридичних термінів відповідно до сфери функціонування на:

- *загальнонавживані юридичні терміни;*
- *спеціальні юридичні терміни*
- *технічні терміни.*

Лексичне значення загальнонавживаного слова має предметно-конкретний характер, а терміну – понятійний. Зміст нетермінологічної одиниці імплікує у свідомості уявлення про певну річ, процес відношення і т.д. Термін пов'язаний у свідомості з професійним науковим або технічним поняттям. Ознаки або характеристики терміна, які підтримуються більшістю лінгвістів, серед яких Б.Н. Головин, Т.Р. Кияк, Т. Рьолке, Й. Філіпец, К. Фраас, Т. Шіппан – це однозначність, ясність, точність, системність, дефінітивність, емоційно-експресивна нейтральність.

У дослідженні під *терміном* розуміємо мовну одиницю (слово або словосполучення), переважно номінативного характеру, яка позначає поняття, предмет або обставини справи у фаховій мові та слугує для мовної комунікації. Внутрішня форма терміна повинна одночасно бути точною, тобто відобразити найважливіші й головні наведені у дефініції ознаки, проте ця вимога однозначності часто не дотримується. Разом з тим однозначність та відсутність синонімії виступають бажаним явищем у межах однієї науково-технічної галузі.

Ми підтверджуємо, що поділ на загальнонавживану лексику та фахові слова неоднозначний, оскільки тісний зв'язок фахової мови юриспруденції із загальнонавживаною мовою часто слугує джерелом багатьох специфічних проблем. Юридичні терміни, що походять із загальнонавживаної мови часто отримують інше значення, аніж однакові за звучанням слова загальнонавживаної мови. Основну різницю між фаховою та загальнонавживаною лексикою вбачаємо у взаємовідношенні між поняттевою та мовною (зовнішньою) стороною мовного знака. Юридичні терміни проявляють залежність від загальнонавживаної мови, оскільки формувались з уже існуючих мовних знаків у загальнонавживаній мові і поступово набули нових ознак та функцій фахових термінів. Зміна змісту та обсягу фахового поняття не обов'язково спричиняє зміну мовної форми.

Ми дотримуємося думки Т. Рьольке, Г.-Р. Флука, М. Мінарікової та інших про важливість дослідження також синтаксичних ознак фахових мов. Фахова мова юриспруденції, як і будь-яка інша фахова мова базується на загальнонавживаній та використовує синтаксичні засоби останньої. Різноманіття синтаксичних засобів загальнонавживаної мови обмежується у фаховій, натомість ці вибрані засоби вживаються частіше. У нашому дослідженні ми погоджуємося з висловлюваннями даних лінгвістів щодо синтаксичних ознак фахової мови юриспруденції, а саме:

- надавання переваги розповідним реченням;

- надавання переваги певним підрядним реченням, передусім підрядним реченням умови, мети, реченням, які підкреслюють контраст з *während*;
- часте вживання відносних речень та атрибутивних рядів;
- значна кількість номіналізацій та структур з функціональними дієсловами;
- комплексність речень, спричинена підвищеною послідовністю та зв'язком синтагм та поширенням окремих членів речення;
- вживання складносурядного речення для одночасного представлення складних обставин справи.

У другому розділі «**Методологічні засади дослідження фахової мови юриспруденції у зіставному аспекті**» описано загальні принципи і методіку аналізу фахових мов юриспруденції у зіставному аспекті. Зокрема було використано **кількісний метод** (метод кількісних підрахунків) для встановлення частоти вживання мовних одиниць, який сприяв об'єктивізації спостережень у контрастивних дослідженнях. За допомогою цього методу були виявлені тенденції у використанні аналогічних явищ (зокрема для аналізу способів словотворення). **Зіставний** – слугував для визначення спільних та відмінних характеристик фахових текстів кримінального та сімейного права Німеччини й України. **Дескриптивний** – дозволив окреслити особливості функціонування мовних одиниць у фахових текстах. **Компонентний та контекстуальний аналіз** слугували для аналізу лексико-семантичних відношень між термінами та загальноновживаною лексикою.

Третій розділ «**Словотвірні та лексико-термінологічні особливості німецької та української субмов кримінального та сімейного права**». Проведений аналіз української та німецької фахових мов юриспруденції на лексичному та морфологічному рівнях дозволив виявити продуктивні методи словотворення, а також проаналізувати лексико-термінологічний склад і частиномовну представленість німецьких та українських текстів.

Праці вітчизняних та зарубіжних лінгвістів дали можливість визначити продуктивні способи словотворення, а саме деривацію та словоскладання. Особливу увагу приділено дериватам з абстрактним значенням, які утворених за допомогою суфіксації від прикметника (*Adverbialabstrakta* (AA)) та від дієслова (*Verbalabstrakta* (VA)). Вони вжиті в текстах частіше, ніж слова від яких походять. Наприклад, іменник *Aufhebung* *f* з'являється в тексті 20 разів, в той час як дієслово *aufheben* вжито 11, зокрема і в таких словосполученнях: *eine rechtskräftige Entscheidung aufheben* в § 1382 абз. 6; *den Güterstand, die Gütergemeinschaft, die Regelung aufheben* в §§ 1408 абз. 2, 1412 абз. 2. Форма пасивного стану *aufheben* вживається з *Ehe, neue Ehe, die Todeserklärung* та *Gütergemeinschaft* (пор. §§ 1313, 1314 абз. 1, 1314 абз. 2, 1319 абз. 1, 1319 абз. 2, 1411 абз. 1, 1414). Продуктивні суфікси цих моделей у німецькій фаховій мові юриспруденції *-keit, -heit, -schaft, -e, -er, -ung*, в українській – *-ств-о, -анн-я (-янн-я), -енн-я, інн-я (-інн-я), -ість*. Найчастіше вживаються віддієслівні абстрактні назви на *-ung*. Іменники на *-ung* – становлять 15,9 % від усієї кількості іменників та 86 % всіх віддієслівних абстрактних назв: *Aufhebung f, Ausgleichsforderung f, Förderung f, Eheschließung f, Eingehung f, Entscheidung f, Eintragung f, Einwilligung f, Erklärung f, Führung f, Genehmigung f*. В українській фаховій мові юриспруденції суфіксальний та

префіксальний способи словотворення є продуктивними. З допомогою суфікса –*ання (-ення)* утворено найбільшу кількість лексичних одиниць.

Префіксальний спосіб є менш продуктивним для утворення похідних іменників-термінів. Виявлені префікси *un-, ver-*, рідше *nicht-* використовуються для вираження заперечення та протиставлення при словотворі. Малопродуктивними є префікси *ge-, nach-, unter-, vor-*. Найпоширеніші словотвірні префікси в українській юридичній терміносистемі *від-, при-, ви-, об-, роз-, до-, за-, на-, пере-*. Результати проведеного аналізу унаочнено в таблицях.

Таблиця 1. Продуктивні афікси в німецькій та українській фахових мовах юриспруденції кримінального права:

	Продуктивні суфікси			Продуктивні префікси		
	суфікс	Кількість іменників	Частота вживання в тексті	Префікс	Кількість іменників	Частота вживання в тексті
Німецька фахова мова юриспруденції	-ung	2054	5350	ver-	536	1044
	-er	534	1110	un-	24	87
	-keit	81	174	nicht-	9	27
	-heit	80	310			
Українська фахова мова юриспруденції	-анн-я, енн-я	99	1126	за-	16	124
	-ість	27	345	роз-	9	45
	-ство	9	24	від-	8	64
	-ція	8	24	при-	8	37
				ви-	8	26
				об-	2	32
				пере-	6	27
				до-	4	18
			на-	3	8	

Таблиця 2. Продуктивні афікси в німецькій та українській юридичних мовах сімейного права.

	Продуктивні суфікси			Продуктивні префікси		
	суфікс	Кількість іменників	Частота вживання в тексті	Префікс	Кількість іменників	Частота вживання в тексті
Німецька фахова мова юриспруденції	-ung	94	197	ver-	28	46
	-er	56	111	un-	5	14
	-keit	49	185	nach-	10	20
	-heit	22	38			
	-nis	59	98	ge-	41	76

Українська фахова мова юриспруденції	-анн-я, єнн-я	48	438	за-	16	124
	-ість	34	121	роз-	9	45
	-ство	10	98	від-	8	64
				при-	8	37
				ви-	8	26
				об-	2	32
				пере-	6	27
				до-	4	18
			на-	3	8	

Розглянуто основні моделі словоскладання, проаналізовано продуктивність безафіксальних та афіксальних способів основокладання. Виявлено, що основокладання в німецькій та українській фахових мовах юриспруденції відбувається за допомогою субстантивних, ад'єктивних та дієслівних структурних типів. Виняток становить українська фахова мова юриспруденції сімейного права, в якій відсутні складні слова, утворені за дієслівним типом.

У досліджуваному юридичному тексті кримінального права виявлено 1162 складних слів, що становить 20,5 % від усіх іменників. Більшість складних слів двочленні, тобто складаються з двох складових. Складовими можуть бути граматично сформовані слова або їхні частини. Так, складне слово *Härtevorschrift f* складається зі складових *Härte* та *Vorschrift*, які в такій формі можуть виступати і самотійно. В складових словах *Strafantrag m*, *Strafanzeige f*, *Strafaussetzung f*, *Strafbefehl m*, *Strafbemessung f*, *Strafdrohung f*, *Strafgesetz n*, *Strafgewalt f*, *Strafrest m*, *Strafrecht n*, *Strafsache f*, *Straftat f*, *Strafverfahren n*, *Strafverbüßung f*, *Strafverlangen n*, *Strafvollzug m*. Складова *Straf* не може вживатися самотійно. У досліджуваній частині німецького юридичного тексту знаходимо також тричленні складні слова, у яких одна зі складових сама є складним словом, напр. *Ersatzfreiheitsstrafe f* складається з *Ersatz* та *Freiheitsstrafe*. *Freiheitsstrafe* можна поділити ще на дві частини *Freiheit* та *strafe*. 29 тричленних складних слів складають 2,5% всіх складних слів: *Ersatzfreiheitsstrafe f*, *Gesamtgeldstrafe f*, *Gesamtvermögensstrafe f*, *Gesamtstrafenbildung f*, *Jugendgerichtsgesetz n*, *Kraftfahrzeugführer m*, *Kernenergieverbrechen n*, *Lebenspartnerschaftsgesetz n*, *Maßregelvollzug m*, *Mitgliedstaat m*, *Sprengstoffverbrechen n*, *Staatzugehörigkeitszeichen n*, *Strafprozeßordnung f*, *Suchtmittelkontrolle f*, *Wertpapierfälschung f*. Найчастіше вживане складне слово – *Freiheitsstrafe f* (99). У досліджуваній частині українського юридичного тексту кримінального права виявлено 459 складних слів – двочленних композитів. У досліджуваному тексті немає тричленних складних слів. Складові композитів, знайдених в українському тексті, не є самотійними граматичними формами, наприклад, *законодавство* складається з *закон*, з'єднувального елемента *-о-* та деривату від *дав(ати)*. Суфікс *-ств-о*, як уже зазначалося вище, слугує для утворення абстрактних віддієслівних іменників. *Законодавство* – це приклад одночасно словоскладання та утворення абстрактного віддієслівного іменника. *Неповнолітній* складається з *не-* (заперечення), *повн(ий)*, *-о-* (з'єднувальний елемент) та *літ(а)*. У німецькому юридичному тексті сімейного права виявлено 1009

лексем (12% від кількості слів), які за своєю структурою є складними словами. Серед вище названих лексем складні іменники утворюють найбільшу групу. Вони становлять більше 38% (981 одиниць з 2573 всіх іменників у тексті). Більшість складних слів (майже 97 %) в німецькому юридичному тексті – двочленні. Лише 31 складне слово (приблизно 3% всіх складних слів у тексті) складаються з більш, ніж двох компонентів. У досліджуваній частині українського юридичного тексту сімейного виявлено 92 складних слова. Йдеться про двочленні композити. У досліджуваному тексті не знайдено тричленних складних слів. Складові композитів, виявлених в українському тексті, не є самостійними граматичними формами, наприклад, *законодавство* складається з *закон*, *-о-* (з'єднувальний голосний) та *дав(ати)*. Суфікс *-ств-о*, як уже зазначалося вище, слугує для утворення абстрактних віддієслівних іменників. *Законодавство* – це приклад одночасно словоскладання та утворення абстрактного віддієслівного іменника. Інші композити (*дитина-сирота*, *дитина-інвалід*, *дієздатність*, *правовідношення*, *правозгідність*, *непрацездатність*, *правопорушення*, *повноліття*, *взаємодопомога*, *добросовісність*, *взаємовідповідність*, *правонаступник*, *добровільність*, *повноваження*, *самозахист*, *самоврядування*, *одношлюбність*) наведено в додатку. Серед складних термінів типовими є двоосновні, наприклад: *злочин*, *очевидець* та ін.

З'ясовано, що переважну кількість лексики німецького юридичного тексту кримінального права становить загальноновживана лексика для позначення кількості, місця, часу, родинних стосунків, номінації речей, пов'язаних із життям людини (предмети побуту, одягу), назви частин людського тіла тощо. Вузькогалузеві терміни становлять небагато чисельну групу. Результати даного аналізу наведено в таблицях.

Таблиця 3. Термінологічна насиченість фахових текстів юриспруденції кримінального права України та ФРН.

	Німецький юридичний текст	Український юридичний текст
Терміни кримінального права	17,3%	11,5%
Терміни, характерні для інших галузей права	11,7%	18 %
Терміни суміжних наук	30%	26%
Загальноновживана лексика фахового тексту	42 %	44,5 %

Таблиця 4. Термінологічна насиченість фахових текстів юриспруденції на матеріалі сімейного права України та ФРН.

	Німецький юридичний текст	Український юридичний текст
Терміни сімейного права	19 %	16,9 %
Терміни, характерні для інших галузей права	25 %	25,6 %
Терміни суміжних наук	8,6%	5 %
Загальна лексика фахового тексту	47,4%	52,5 %

Аналіз німецької та української фахової мови юриспруденції на морфологічному рівні підтверджує домінування номінативного стилю в німецьких та українських юридичних текстах. Для дослідження частиномовної представленості було випущено німецькі словоформи, які не мають еквівалентів в українській мові, а саме артиклі (2246 одиниць), відокремлювані префікси (65 одиниць), допоміжні дієслова *haben* і *sein* та дієслово-зв'язка *sein* у презенсі, зворотній займенник *sich* (70 разів). З українського тексту вилучаємо словоформи, які не мають еквівалентів у німецькій мові (модальні частки *б* та *би* – 5 словоформ), складні слова (композиції), написані через дефіс, враховуються як одна словоформа (15 словоформ). У результаті дослідження виявлено, що іменникові/номінативні частини мови утворюють ядро у проаналізованих фахових текстах як німецької, так і української фахових мов юриспруденції, оскільки це пов'язано з їхньою специфікою, а саме визначення, ідентифікація, характеристика певних осіб, дій, явищ. У обох юридичних текстах висока відсоткова частка іменників, займенників та прикметників підтверджує домінування номінативного стилю. Відсоткові частки в обох мовах є майже однаковими, за винятком прикметника (3,3% в німецьких текстах та 12% в українських). Це пов'язано з тим, що німецькі іменники, утворені словоскладанням, українською найчастіше перекладаються словосполучення прикметник + іменник. Висока частка вживання іменника зумовлена тяжінням фахових понять до точності та специфічності номінації. Займенники вжито здебільшого для уникнення повтору слів. Результати дослідження унаочнено в таблицях.

Таблиця 5. Порівняння частиномовної представленості німецького та українського фахового тексту кримінального права.

Частини мови	Німецький юридичний текст	Український юридичний текст
Іменник	4811 (35%)	3453 (34%)
Прикметник	456 (3,3%)	1234 (12%)
Займенник	502 (3,6%)	366 (4%)
Всього іменних частин мови	41,9%	50%

Таблиця 6. Порівняння частиномовної представленості німецького та українського фахового тексту на матеріалі сімейного права.

Частина мови	Німецький юридичний текст	Український юридичний текст
Іменник	2573 (30,7%)	10457 (43%)
Займенник	586 (6,4%)	895 (3,7%)
Прикметник	298 (3,6%)	3435 (14%)
Всього іменних частин мови	40,7%	60,7%

Четвертий розділ «Синтаксичні особливості німецької та української субмов кримінального та сімейного права».

Дослідження юридичних текстів на синтаксичному рівні виявило перевагу складних речень над простими. У німецьких юридичних текстах сімейного права серед типів підрядних речень найрепрезентативнішими є підрядні речення умови (51,8 %), що пояснюється умовним характером правових норм. Означальні підрядні речення у текстах є другими за кількістю у німецькому юридичному тексті (30,8 %). В українській юридичній мові найрепрезентативнішими є також ці дві групи підрядних речень, з підрядними означальними на першій позиції. У текстах сімейного права також функціонують: складнопідрядні багатокomпонентні речення та речення з різними видами зв'язку.

Синтаксис німецької та української юридичних підмов кримінального права представлений таким співвідношенням простих і складних речень у порівнюваних мовах: прості німецькі речення складають приблизно 23%, а українські – близько 35%, складні – 77% і 65% відповідно. Серед складнопідрядних речень найбільшою активністю виділяються підрядні означальні речення у німецькій фаховій мові, вони складають 57%, а в українській фаховій мові – 51,8%. Відносно велика кількість

складних речень може пояснюватися потребою мови законодавчих актів бути лаконічною і водночас охопити й узагальнити в одному реченні всі можливі дії та діяння. Результати дослідження унаочнено в таблицях:

Таблиця 7. Синтаксична характеристика німецької та української фахових мов юриспруденції кримінального права.

	Прості речення	Складні речення			
		902 (77%)			
Німецький юридичний текст кримінального права	203 (23%)	Складносурядні речення	Складнопідрядні речення		
			729 (81%)		
		173 (19%)	Підрядні речення умови	Підрядні означальні речення	Підрядні речення часу
			415 (57%)	43 (5,9%)	256 (35,1%)
Український юридичний текст кримінального права	256 (24%)	150 (23%)	653 (77%)		
			Підрядні речення умови	Підрядні означальні речення	
			186 (28,5%)	317 (48,5%)	

Таблиця 8. Синтаксична характеристика німецької та української фахових мов юриспруденції сімейного права.

	Прості речення	Складні речення			
		1972 (94,4%)			
Німецький юридичний текст сімейного права	116 (5,6%)	Складносурядні речення	Складнопідрядні речення		
			1813 (92%)		
		159 (8%)	Підрядні речення умови	Підрядні означальні речення	Підрядні речення часу
			957 (51,8%)	43 (30,8%)	76 (2,1%)
Український юридичний текст сімейного права	424 (18,7%)	18 (9,8%)	1822 (91,2%)		
			Підрядні речення Умови	Підрядні означальні речення	Підрядні речення часу
			256 (14%)	368 (20%)	46 (2,5%)

Висновки.

Характерні ознаки фахової мови юриспруденції полягають у виборі відповідної термінології, граматичних структур та синтаксичних моделей. Фаховий юридичний текст має чітку ієрархічну будову, структуровану подачу інформації (§§, абз. та ін.). Крім того юридична фахова мова характеризується тенденцією до інтернаціоналізації, поліструктурності та поліфункціональності, а також використанням невербальних знаків (схем, малюнків, формул). Фахові мови – це частини загальнонавчаної мови, які мають спільні лексичні та граматичні властивості та синтаксичні ознаки останньої. Фахова мова утворює марковану, а загальнонавчана – немарковану частину. Фахову мову юриспруденції класифіковано за горизонтальним та вертикальним критеріями. У вертикальному поділі фахова мова юриспруденції поділяється на мову законів, мову юридичної експертизи, мову рішень суду та ін., у горизонтальному – на субмову кримінального, сімейного права тощо.

Лексичний склад юридичних текстів включає фахову та загальнонавчану лексику, яка утворює найбільшу лексичну групу в досліджуваних текстах (42%-52%). Загальнонавчана лексика німецького фахового тексту кримінального та сімейного права групується за такими тематичними групами: номінації родинних стосунків, номінації речей, пов'язаних із життям людини - предмети побуту, предмети одягу, назви частин людського тіла, номінації місця, часу, числові поняття. Тематичні групи української загальнонавчаної лексики спільні з німецькими, за винятком наявності назв певних органів та структур в українських фахових текстах. Основна різниця між фаховою та загальнонавчаною лексикою полягає у взаємовідношенні між поняттєвою та мовною (зовнішньою) стороною мовного знака. У німецьких та українських фахових текстах кримінального та сімейного права вузькогалузеві терміни становлять відносно невелику групу (11,5%-19%). Проаналізовані німецькі та українські юридичні тексти містять, крім вузькогалузевих термінів, також юридичні терміни суміжних галузей права та терміни інших суміжних дисциплін.

Словотвір у німецькій та українській фахових мовах юриспруденції характеризується ізоморфними та аломорфними рисами. Продуктивними способами термінотворення, спільними для німецької та української фахових мов є афіксальний (префіксація і суфіксація) спосіб словотворення та основоскладання. Найчастіше вжито деривати з абстрактним значенням, утворені від прикметника (AA) та деривати з абстрактним значенням, утворені від дієслова (VA). Продуктивними суфіксами цих моделей в німецькій мові юриспруденції є *-keit*, *-heit*, *-schaft*, *-e*, *-ung*. Продуктивними суфіксами українських похідних іменників в мові юриспруденції кримінального права є *ств-о*, *-анн-я* (*-янн-я*), *-енн-я*, *-інн-я* (*-їнн-я*), *-ість*. Найпоширенішими словотвірними суфіксами в юридичній терміносистемі німецької мови сімейного права є *-schaft*, *-keit*, *-heit*, *-igkeit*, *-e*, *-tum*; а української – *-ств-о*, *-ість*. Складні слова в німецьких юридичних текстах кримінального та сімейного права утворені на основі субстантивної, ад'єктивної та дієслівної моделей. Аналогічні структурні типи характерні й для складних українських

юридичних термінів кримінального права. В українських юридичних текстах сімейного права складні слова-терміни утворено за субстантивним (іменник у головній ролі) та ад'єктивним (прикметник або прийменник у головній ролі) структурними типами. Аломорфною рисою є відсутність тричленних складних слів в українських досліджуваних текстах, а в німецьких текстах такі складні слова складають 2,5 % від загальної кількості всіх складних слів. У фахових текстах домінує номінативний стиль, що підтверджено кількісними підрахунками. Німецькі й українські юридичні тексти кримінального та сімейного права містять від 40% до 50% іменних частин мови (здебільшого іменників).

Фахова мова юриспруденції послуговується синтаксичними засобами загальноживаної мови. Складні речення превалюють над простими як в німецькому, так і в українському текстах та становлять переважну більшість у досліджуваних мовах. Серед складних речень домінують складнопідрядні, серед яких найпоширеніші підрядні речення умови та підрядні означальні (у німецьких текстах кримінального права, а також у німецьких та українських текстах сімейного права). Підрядні означальні речення представляють найбільшу групу підрядних речень в українському юридичному тексті кримінального права. Частини паратакси в юридичному тексті орфографічно з'єднуються крапкою з комою, що є специфічною рисою німецького юридичного тексту.

Таким чином, на підставі аналізу мовних даних німецьких та українських фахових текстів кримінального та сімейного права, виокремлено спільні та відмінні риси як у межах однієї лінгвокультурної традиції, так і при зіставленні з текстами іншої мовної групи.

Перспектива дослідження вбачається в аналізі когнітивно-дискурсивних чинників формування німецьких та українських юридичних текстів інших видів права в зіставному аспекті, що в кінцевому результаті сприятиме адаптації чинного українського законодавства до сучасних особливостей та юридичних параметрів правового поля ЄС.

Основні положення дисертації висвітлено у таких публікаціях:

1. Kurakh N. Fachsprache als wissenschaftliches Phänomen: Definitions- und Gliederungsversuche // Сучасні дослідження з іноземної філології. – № 6. – Ужгород, 2008. – С. 111 – 115.
2. Курах Н.П. Соціолінгвістичні особливості німецької мови права // Мовні і концептуальні картини світу. – Київ, 2010. – Випуск 29. – С. 31-34.
3. Курах Н.П. Синтаксичні особливості німецьких і українських законодавчих актів // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – Луцьк, 2010. – № 7. – С. 255 – 258.
4. Kurakh N. // Vergleich der Wort- und Wortbildungsarten in deutschen und ukrainischen Gesetzestexten // Germanistik in der Ukraine. Wissenschaftliche Zeitschrift. – Київ, 2010. – Jahrbuch 5. – S. 138-146.
5. Курах Н.П. Німецька мова юриспруденції: варіанти класифікації // Роль німецької мови у трансфері освіти, науки та культури в Україні: Матеріали

- XVIII Міжнародної науково-практичної конференції Асоціації українських германістів. – Ужгород, 2011 – С. 115-116.
6. Курах Н.П. Методологічні засади дослідження фахової мови юриспруденції у зіставному аспекті // Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку. Матеріали XVII Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції. 17-18 жовтня 2015р. Збірник наукових праць. – Переяслав-Хмельницький, 2015р. – С. 306-308.
  7. Kurach N. Compound nouns in the legal german language / N. Kurach // Knowledge. Education. Law. Management. – Lodz : «Fundacja Oswita I Nauka Bez Granic PRO FUTURO». – 2015. – N3 (11). – С. 368 – 373.
  8. Курах Н.П. Термін та загальноновживана лексика в німецьких і українських фахових текстах кримінального права / Н.П. Курах // Наукові записки. Серія: Філологічні записки. 2016. – Випуск 145. – Кіровоград: Видавець Лисенко В.Ф. – С. 628-632.
  9. Курах Н.П. Юридичний термін у сучасних текстах кримінального права ФРН й України / Н.П. Курах // Наукові записки. Серія: Філологічні записки. 2016. – Випуск 145. – Кіровоград: Видавець Лисенко В.Ф. – С. 444-448.

Анотації

Курах Н.П. Німецька та українська фахові мови юриспруденції у зіставленні (на матеріалі сучасних текстів кримінального та сімейного права). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.17. – порівняльно-історичне та типологічне мовознавство. – Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2016.

Дисертація є комплексним дослідженням німецької та української фахових мов юриспруденції на лексичному, морфологічному й синтаксичному рівнях. Результатом дослідження є виявлення спільних та відмінних рис порівнюваних мов.

Уперше здійснено лексико-термінологічне структурування терміносистем німецької й української фахових мов юриспруденції та проведено комплексне дослідження юридичних термінів кримінального та сімейного права в зіставному аспекті.

У дисертаційному дослідженні проаналізовано та структуровано фахову та загальноновживану лексику, виявлено найбільш продуктивні словотвірні елементи, простежено частиномовну представленість та охарактеризовано синтаксичні особливості в сучасних німецьких та українських юридичних текстах кримінального та сімейного права.

Ключові слова: фахова мова, термін, юриспруденція, кримінальне право, сімейне право, комунікація, структура, семантика.

Курах Н.П. Немецкий и украинский профессиональный языки юриспруденции в сравнении (на матеріалі сучасних текстів кримінального та сімейного права). – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.17. – сравнительно-историческое и типологическое языкознание. – Львовский национальный университет имени Ивана Франка. – Львов, 2016.

Диссертация является комплексным исследованием немецкого и украинского профессиональных языков юриспруденции на лексическом, морфологическом и синтаксическом уровнях. Результатом исследования является выявление общих и отличительных черт сравниваемых языков.

Впервые произведено лексико-терминологическое структурирование терминосистем профессионального языка юриспруденции двух языков на материале уголовного и семейного права, а также совершено комплексное исследование юридических терминов данных отраслей права в сравнительном аспекте.

В диссертационном исследовании проанализировано и структурировано лексико-терминологический состав, выявлено наиболее продуктивные словообразующие элементы, показано представительство частей речи, а также охарактеризовано синтаксические особенности в современных немецких и украинских юридических текстах криминального и семейного права.

Ключевые слова: профессиональный язык, термин, юриспруденция, криминальное право, семейное право, коммуникация, структура, семантика

Kurakh N.P. German and Ukrainian professional languages of law in comparison (based on German and Ukrainian modern texts of criminal and family law). – Manuscript.

Thesis for candidate degree in philology: speciality 10.02.17 – Comparative-Historical and Typological Linguistics. – Ivan Franko Lviv National University. – Lviv, 2016.

The thesis presents the complex analysis of German and Ukrainian professional languages of law on lexical, morphological and syntax levels. The identification of mutual and distinctive features of the languages compared is the result of the research.

For the first time there was made a lexical and terminological structuring of German and Ukrainian professional languages of law terminology systems and complex research of legal terms of criminal and family law in a comparable aspect was conducted.

The paper highlights the analysis and structured professional and general vocabulary. The vocabulary of legal texts contains general lexis and terms which according to the sphere of its functioning divide into general legal terms, and technical ones (42%-52%). General lexis is divided into such thematic groups: family relations nominations, nominations of things, connected with person's life, names of person's parts of the body, nominations of place, time, etc. Narrow sphere terms make relatively small group (11,5%-19%).

Word building analysis defined the most productive word-formative elements. It is found that word basemaking in German and Ukrainian professional languages of law is realised by means of substantive, adjective and verbal structure types. The research

representation of parts of speech proves the dominance of nominative style in German and Ukrainian texts of law.

The analysis of syntactical peculiarities stated the dominance of complex sentences upon simple ones. The mostly used types of subordinative sentences are the following: subordinative sentences of condition and subordinative attributive sentences.

Key words: professional language, term, law, criminal law, family law, communication, structure, semantics.